

KILIS İLİ AĞIZLARI ŞEKİL BİLGİSİ (İSİM VE FİİL ÇEKİMİ) ÖZELLİKLERİ VE AĞIZ BÖLGELERİ ÜZERİNE

Hülya ARSLAN EROL*

Özet

Kilis ili, ağız özellikleri bakımından üzerinde en az çalışılmış illerdendir. Bu çalışmada Kilis ili ve ilçelerinde konuşulan ağızlar, yapılan derlemelerden hareketle değerlendirmeye alınmış, merkez ve ilçeler arasındaki şekil farklılıkları ortaya konmuştur. Bu derlemeler sonucunda ortaya çıkan şekil bilgisi özellikleri incelenmiş, bunlardan hareketle yöredeki farklı ağızlar tespit edilerek ağız bölgeleri belirlenmiştir. Yazının sonuna örnek metinler konmuş, yazının içeriği bu örnek metinlerden hareketle oluşturulmuş, örnekler bu metinlerden seçilmiştir. Kilis ağızı, bugüne kadar genellikle Gaziantep ağzının bir parçası olarak değerlendirilmiş, Gaziantep ağızı içinde ele alınmıştır. Ancak Ahmet Caferoğlu, Kilis ağzının Gaziantep ağızı içinde ayrı bir ağız oluşturduğunu belirtmektedir. Bizim de yaptığımız derleme ve inceleme çalışmalarında bu durum ortaya çıkmış, en belirgin farklılık ise şekil bilgisinde kendisini göstermiştir. Özellikle şimdiki zaman ekinin kullanımı bakımından iki ağız arasında, hatta Kilis ilinin içinde farklılıklar bulunmaktadır. Yörenin ses ve şekil bilgisi özellikleri dikkate alındığında Kilis ili içinde üç ayrı ağız bölgesi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ağız, Türkiye Türkçesi Ağızları, Kilis, Şekil Bilgisi.

Morphology Of Kilis Dialects (Features of Verb Conjugation And Noun Conjugation) and Dialect Regions

Abstract

Kilis is one of the city in which dialect is the least studied. In this study the dialects spoken in Kilis and its counties are already assessed from the viewpoint of compilations and morphological differences between the city center and the counties are revealed. Morphological features suggested as a result of these compilations were analyzed, as a result of this, dialect regions were determined by defining different dialects. At the end of the article, some sample texts are added, the content of this text is composed of these sample texts and the samples are selected from these texts. Kilis dialect has been considered as a part of Gaziantep dialect so far, it has been considered to be the same category of Gaziantep dialect. However, Ahmet Caferoğlu suggests that Kilis dialect is different sub category of Gaziantep dialect. Our analysis and compilation studies confirm Caferoğlu's viewpoint, and the most distinctive difference is the morphological difference. There are differences especially between Kilis dialects in terms of continuous tense suffix. When phonetics and morphological features

* Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, herol@kilis.edu.tr

are taken into consideration, three different dialect regions were determined in Kilis city center.

Keywords: *Dialect, the dialects of Anatolia, Kilis, Morphology.*

1. GİRİŞ

Kilis ili, ağız özellikleri bakımından üzerinde en az çalışılmış illerdedir(Güler 2012: 1840-1845, Bulut 2013: 1134). Bu çalışmada Kilis ili ve ilçelerinde konuşulan ağızlar, yapılan derlemelerden hareketle değerlendirmeye alınmış, merkez ve ilçeler arasındaki şekil farklılıkları ortaya konmuştur. Derlemeler sonucunda ortaya çıkan şekil bilgisi özellikleri incelenmiş, bunlardan hareketle yöredeki farklı ağızlar tespit edilerek ağız bölgeleri belirlenmiştir. Yazının sonuna örnek metinler konmuş, yazının içeriği bu örnek metinlerden hareketle oluşturulmuş, örnekler bu metinlerden seçilmiştir¹.

VIII.yy.dan itibaren Türk boylarının gelip yerleşmeye başladığı kaynaklarda kayıtlı olan Kilis'te, uzun yıllar Suriye Selçukluları adı verilen devletçiklerin hakimiyeti söz konusu olup 1250'den sonra Mısır-Türk Kölemen Devleti'nin egemenliği başlamıştır. 1250-1516 yılları arasında 266 yıl Mısır-Türk Kölemen Devleti'nin egemenliğinde kalan Kilis, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında bulunmuştur. 1516 yılında Mercidabık savaşıyla Kilis yanında Azez ve Halep de Osmanlı topraklarına katılmış; Suriye, Filistin, Mısır topraklarında dört yüz yıl sürecek Osmanlı egemenliği kurulmuştur (Kadri (Timurtaş) 1932: 18-28, Konyalı 1968: 48-53, 124-131, Kilis Valiliği 1998: 29-41, Tuncel 2002: 6). Kilis ve çevresinde etkili olan Türkmen boyları arasında Beydililer, Bayatlılar, Beylülkü, Harbendelü, İnallı, Gündüzlü Avşar, Köpekli Avşarı ve Peçenekler bulunmaktadır (Çolakoğlu 1995: 20). Anadolu Selçukluları zamanında göçebe halinde dolaşan bu boylar, Osmanlı döneminde özellikle Güneydoğu Anadolu'da Arap ve Kürtlere karşı sonradan birer güvenlik unsuru olmak üzere de yerleştirilmişlerdir. Osmanlı Devletinin başlıca politikası, sık sık isyana kalkışan Araplar ile asayiş ve güvenliği bozan Kürtlere karşı Güney Anadolu'da dolaşan Türkmenleri Halep ve çevresinde yerleştirip tutmak olmuştur.Osmanlının iktisadi hayatında ve bölge güvenliğinde önemli bir

¹ Bu yazı üniversitemizin desteğiyle hazırladığımız *Kilis İli Ağızları* adlı projemizden çıkan sonuçlardan hareketle hazırlanmış olup proje sonuçları ayrıca kitap olarak da bastırılacaktır. Yazıda verilen örneklerin alındığı metin derlemeleri "Kilis İli Ağızları Ses Bilgisi Özellikleri Üzerine" (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 10/8 Spring 2015) adlı yazımızda bulunmaktadır. Bu sebeple burada tekrar verilmemiştir.

yere sahip olan Halep, 16.yy.da Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle bir eyalet olarak teşkilatlandırılmıştır. Buranın ilk sancak defterinde Halep'e bağlı 9 sancak içinde Kilis de sayılmıştır. Halep'in hemen kuzeyinde yer alan ve sancaklarından biri olan Kilis, Ekrâd ve Türkmen taifelerinin yaşadığı bir bölgedir ve Türkmenlerin yerleşik hayata geçiş sürecinde burayı yurt edinmeleri sebebiyle 17.yy.da burası *Kilis Oturağı* olarak da adlandırılmıştır (Çakar 2006: 40, 55-56).

Birinci Dünya Savaşından önce Kilis'in kaza olmaktan çıkarılıp mutasarrıflık olması çalışmaları başlamış, 1914'te Antep'ten ayrılarak Halep'e bağlı mutasarrıflık olması işlemi tamamlanmıştır. Ancak Birinci Dünya Savaşının patlamasından dolayı herhangi bir işlem yapılamamıştır (Çolakoğlu 1995: 108). 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmasına rağmen İngilizler Mondros Ateşkes antlaşmasına aykırı olarak 9 Kasım 1918'de İskenderun'u, 6 Aralık'ta da Kilis'i işgal etmişlerdir (Tuncel 2002: 7, Umar 2003: 209). Kilis bir yıl İngiliz işgali altında kalmıştır. İşgalden sonra kazanın sınırları oldukça daralmış, kazanın en zengin ve verimli arazileri Kilis'ten ayrılmış, Kilis'in hemen güneyinde bulunan Azaz kasabası Suriye'ye bırakılırken, Azez'in bir saat kadar kuzeyinde bulunan köyler Kilis kazasına dahil edilerek bir sınır hattı çizilmiştir. Bu durum 20 Ekim 1921'de imzalanan Ankara Antlaşmasına kadar devam etmiştir. İngilizler 1919'da burayı Fransız kuvvetlerine terk etmişlerdir. 1926'da da Fransızlarla yapılan ikinci bir anlaşma ile bağ ve zeytinliklerin bir kısmı ile birkaç Türk köyü Kilis'e dahil edilmiş, ancak bunlar da iktisadi açıdan şehri yaşatabilecek mahiyette olmamıştır (Kadri (Timurtaş) 1932: 28-50).

Cumhuriyet'in başlarından 1995 yılına kadar Kilis, Gaziantep iline bağlı bir kaza merkezidir. 1995'te kanun hükmünde kararname ile aynı adla il olmuştur. Bugün güneyden Suriye ile diğer yönlerden ise Gaziantep ili ile çevrilidir. Merkez ilçeden başka Musabeyli, Polateli ve Elbeyli ilçeleri bulunmaktadır (Tuncel 2002: 7-8).

Kilis ağzı, bugüne kadar genellikle Gaziantep ağzının bir parçası olarak değerlendirilmiş, Gaziantep ağzı içinde ele alınmıştır. Ancak Ahmet Caferoğlu (1946: 565) "Anadolu Dialektolojisine Dair Bir Deneme" adlı çalışmasında Gaziantep ağzının "merkez, Kilis ve yöresi, Türkmen uruğu ağzı" şeklinde üç alt grubu bulunduğunu söyleyerek Kilis ağzını ayırmıştır. Leyla Karahan'ın (1996) *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması* adlı eserinde ise Kilis ağzı, Gaziantep ağzının bir parçası olarak düşünüldüğü için ayrı olarak ele alınmamıştır. L. Karahan (1996: 117) ağız tasnifinde Kilis'e ayrıca yer vermemiş, ancak Gaziantep ağzını Batı grubu ağızlarının VII. alt grubunda göstermiştir. 1995 yılına

kadar Gaziantep'in bir ilçesi durumunda bulunan Kilis, bazı ağız özellikleri bakımından, A. Caferoğlu'nun da belirttiği üzere, Gaziantep ağzından ayrılmaktadır. En belirgin farklılık, şimdiki zaman ekinin kullanımındadır. Batı Grubu ağızları içinde yer alan Gaziantep'te şimdiki zaman eki *-i / -iy, -yı / yi / -yu / -yü, -yer / -yér / -yir / -yr, -yo / -yō / -yö* şekillerinde kullanılırken (Karahan 1996: 142, 144-145), Kilis ağzında *-or* şekli merkez ağızı oluşturmakta, bunun yanında özellikle Polateli ve Musabeyli ilçelerinde ise *-yo / -yu / -yö / -yor / -yör* şekli karşımıza çıkmaktadır. Gaziantep ağzıyla ortaklaşan *-y / -ıy / -iy / -yi* şekli ise yaygın olarak Elbeyli ağzında görülür. Buna göre şimdiki zaman ekindeki ses değişimleri dikkate alındığında Kilis ili ağız bölgeleri şöyle belirlenebilir:

I. Tip Merkez -or Ağızı

Kilis ili merkez ağızıdır ve Kilis ilinin gerçek ağızıdır. İçinde bulunduğu batı grubu ağızlarından bu ağızı ayıran en önemli özellik budur. Bu özellik bakımından ilin ağızı, çoğu zaman birlikte değerlendirildiği Gaziantep ağzından da ayrılmaktadır. Bu merkez ağzında şimdiki zaman ekinin başındaki /y/ ünsüzü düşmüş, II. Tip'ten farklı olarak /r/ ünsüzü korunmuştur (*bilorum*).

1. Teklik	-orum	1. Çokluk	-oruq
2. Teklik	-orsun	2. Çokluk	-orsuñuz
3. Teklik	-or	3. Çokluk	-orlar / -ollar

II. Tip Musabeyli, Polateli -o/ -yo Ağızı

Ek başındaki /y/ sesi korunmuş, ekin sonundaki /r/ ünsüzü ise zaman zaman düşürülmüştür (*öliyo, ğalıyo*). Bazı örneklerde ek ünlüsünün daraldığı tespit edilmiştir (*boğuluyö*).

Başındaki y ünsüzü I. Tip ağız bölgesinde her zaman düşürülürken II. Tip ağız bölgesinde birinci teklik ve ikinci teklik şahıslarda düşürülmekte (*içom, gezoñ*), diğer şahıslarda ise korunmaktadır (*benziyo, añlaşıyollar, diyoñuz*).

1. Teklik	-om / -yom	1. Çokluk	-yoq / -yox / -yuruq
2. Teklik	-oñ / -on / -yon / -yun / -yön / -yosuñ	2. Çokluk	-yonuz / -yunuz / -yoñuz

3. Teklik	-yo / -yu/ - yö/ -yor/ -yör	3. Çokluk	-yollar/ - yölar/ -yörlar
------------------	--------------------------------	------------------	------------------------------

III. Tip Elbeyli -y/ -yı Ağzı

Ekin başındaki /y/ ünsüzü korunurken ünlüsü dar-düz ünlü hâline gelmekte ve sonundaki /r/ ünsüzü düşürülmektedir (*biliym, biliyn mi, maraq ediy, baxıy, diyeler*). III. Tip ağız bölgesi Gaziantep ağızıyla benzeşmektedir (Aksoy 1945: 156, Karahan 1996: 144-145).

1. Teklik	-ym/ -iym	1. Çokluk	-yik/ -yk
2. Teklik	-ysin/ -yn	2. Çokluk	...(metinlerde rastlanmadı)
3. Teklik	-y /-ıy / - iy / -yi	3. Çokluk	-yler

2. ŞEKİL BİLGİSİ

2.1. İSİM ÇEKİMİ

2.1.1. Çokluk Eki

İsmlerin çokluk şekillerini yapar. Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi *-lar / -ler* şeklinde kullanılır: >áqrebeleriyi, *arxadaşları, ayaqlarımıza, ayaxlarını, baxçaları, barmaxlarına, bilir gişiler, bulutlar, suylardan.*

Sonu /n/ ünsüzü ile biten kelimelerden ve zamirlerden sonra ilerleyici benzeşme ile *-nar / -ner* şeklinde kullanılır: *altınnar, bunnar, genneri, onnar*

2.1.2. İyelik Ekleri

İsmin karşıladığı nesnenin kime veya neye ait olduğunu bildirir. Çekimi genel olarak standart Türkiye Türkçesi ile aynıdır. İkinci şahıslardaki nazallık zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Üçüncü teklik şahıs ve birinci çokluk şahısta ünlü ve ünsüz düşmesinden kaynaklı bazı yapılar dikkati çekmektedir: *bāzı^ınki* (bazısınınki), *birsi* (birisi), *evmizde*.

*Birinci Teklik Şahıs (-m / -ım / -im/ -um / -üm):*ámmim, annemden, anamgil, aslanım, beyim, dediyim, teyzemin, xorantam, oğlum, görümüm.

*İkinci Teklik Şahıs (-n / -ñ / -y/ -s/ -ın / -in / -ün / -un / -ün / -ıñ):*arqañ, heç bişeñ, >áqrebeleriyi, peşiye, vücudu^ıyüñ, başı^ın.

Üçüncü Teklik Şahıs (-ı / -i / -u / -ü / -sı / -si / -su / -sü): arxadaşları, arvadısan, ayaklarını, barmaxlarına, düyünü, saçları, zeytini, axması, anasını, arasına, babası, bacısı, birşesine, depesine, devlisi, herşesini, örtüsü.

Bazı örneklerde ünsüzle biten kelimelere ekin, ünlüyle başlayan şeklinin değil de ünsüzle başlayan şeklinin geldiği dikkati çeker: *birsi* (birisi).

Bazı örneklerde ise iki iyelik ekinin üst üste kullanılmasıyla ortaya çıkan iyelik eki yığılması vardır: *hepsi*.

Birinci Çokluk Şahıs (-mız / -miz / -muz / -müz): ayaqlarımıza, birbirimize, dediyimiz, xuzurumuz, mülkümüz, yüzümüz.

Üçüncü teklik şahıs iyelik ekinde olduğu gibi birinci çokluk şahısta da ünsüzle biten kelime köküne ekin yine ünsüzle başlayan şeklinin geldiği görülmüştür: *evmizde*.

İkinci Çokluk Şahıs (-nız / -niz / -iniz / -iñiz / -ünüz): içiñize, qızıñızı, ortañızda, yaqınınız, suyuñuz, yüzzüyünüz.

Üçüncü Çokluk Şahıs (-ları / -leri): evleri, yatTıqları, yolları.

2.1.3. Hâl Ekleri

2.1.3.1. İlgi Hâli Eki (-ın/ -in/ -un/ -ün/ -ıñ/ -iñ/ -uñ/ -üñ/ -nın/ -nin/ -nün/ -nıñ/ -niñ/ -nuñ/ -nüñ)

Eklenildiği isim ile başka bir isim arasında sahiplik, ilgi bağı kuran ektir. Diğer hâl eklerinden isimle isim arasında bağ kurması bakımından ayrılır. Kilis ağzında tarihi süreçteki kullanımına uygun olarak zaman zaman n'si nazaldır. Ek ünsüzle biten kök ve gövdelerden sonra -ın/ -in/ -un/ -ün/ -ıñ/ -iñ/ -uñ/ -üñ, ünlüyle biten kök ve gövdelerden sonra da -nın/ -nin/ -nün/ -nıñ/ -niñ/ -nuñ/ -nüñ şeklinde kullanılmaktadır: *adamın, aládinin, allaxın, ámmimin, atatürküñ, boqunuñ, çabıdıñ, bacısının, benimki, biziñ, bizim, gelinin, qapının, onuñ, ölünüñ, sizin kimi, yolun.*

Kendisinden sonra **-ki** aitlik ekinin gelmesi durumunda ilgi ekinin zaman zaman düştüğü tespit edilmiştir: *bāzınki, beniki, biziki, gelinkini, güveykini.*

Standart Türkiye Türkçesinde belirtili isim tamlaması kuruluşunda kullanılan bazı yapılar belirtisiz isim tamlaması kuruluşundadır: *başı ucuna*.

İki örnekte ilgi hâli ekinin isim tamlaması değil de kısaltma grubu (ilgi grubu) kuruluşunda kullanıldığı tespit edilmiştir: *biziñqız*.

2.1.3.2. Belirtme Hâli Eki (-ı/-i/-u/-ü/-yı/-yi/-yu/-yü)

Yüklemi geçişli olan bir cümlede, fiilin etkisi altındaki adın içinde bulunduğu hâldir. Nesne durumu eki de denebilir (Korkmaz 2003: 277): *>aşifteyi, alı, bebeyi, beni, bizi, bunları, bunu, ekmeyi, evladını, gelini, gönleri, suyu, süpürgüyü*.

Bazı örneklerde ek ünlüsünün *ı-i* arası ünlü hâline geldiği tespit edilmiştir: *arıbıyı*.

2.1.3.3. Yönelme Hâli Eki(-a/-e/-ya/-ye)

İsmi yönelme, yaklaşma işleviyle fiile bağlayan hâl ekidir. Yani fiilin hareketi yönelme hâli eki almış isme doğrudur (Korkmaz 2003: 280). Ünsüzle biten kelime kök ve gövdelerine *-a/-e*, ünlüyle bitenlere de *-ya/-ye* şeklinde eklenir: *altına, anasına, arasına, avradına, ayaqlarımıza, ayağa, barmaxlarına, buğusuna, depesine, evrene, geline, nallatmıya, ucuna*.

Kilis ağzında zamirlerin yönelme hâli eki almış hâllerinde büyük bir çeşitlilik görülür. Standart Türkiye Türkçesindeki şekiller yanında Eski Türkçedeki nazal şeklin korunduğu, ünlüsü ince şekiller ile iç sesteki ünsüzün düşme eğilimi sonucunda ortaya çıkmış şekiller bir arada bulunmaktadır: *bana, baña, beñe, ba^ga, bağa,beñe, sana, saña,señe, sa^ga, oğa*.

Yönelme hâli ekinin bazı örneklerde kalıplaşarak zaman zarfı yaptığı tespit edilmiştir: *axşama, çaçmıya*.

2.1.3.4. Bulunma Hâli Eki (-da/-de/-ta/-te/-Te)

Fiildeki hareketin yerini bildiren her türlü somut ve soyut isimler bulunma hâli eki alabilir (Korkmaz 2003: 289). Bulunma, yer gösterme yanında zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz, karşılaştırma vb. ifadeleri de taşıyabilir: *axırda, >ántepTe, ataşda, boynunda, burda, burada, döymede, evinde, önünde*.

Diğer Hâl Eklerinin Görevinde Kullanılışı : Bazı örneklerde ise ayrılma fonksiyonuyla kullanılmıştır: *deride, eskide, kadınlarında, gümüşde, köyde, Kuyruğunda, onda sōna.*

2.1.3.5. Ayrılma Hâli Eki(-dan/ -den/ -tan/ -ten/ -tân/ -Tan/ -Ten/ -nan/ -nen)

Standart Türkiye Türkçesinde olduğu gibi fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaşmakta olduğunu ifade eder. Yer, mekan, zaman, sebep, miktar, parça vb. oldukça geniş bir işlevi vardır: *açlarından, axşamdan, >alevliden, baştan, bundan éyi, çamırdan, dereçTen, géceden, qazasındanım, kerpiçTen, ordan, sabáxtán, suydan.*

İlerleyici benzeşmenin etkisiyle ekin başındaki ünsüz değişebilir ve ek *-nan/ -nen* şeklinde de kullanılabilir: *ağzınnan, anasınnan, onnan, ustasınnan.*

2.1.3.6. Eşitlik Hâli Eki (-ca/ -ce/ -ça/ -çe/ -çaq/ -cax/ -caK/ -çek/ -cana/ -cene/ -çu)

Kalıplaşarak kalıcı isimler yapmaya elverişli olan bu ek, Kilis ağzında bu fonksiyonuyla kullanılmakla birlikte çekim eki fonksiyonuyla da kullanılmaktadır: *dá>xfelerce* (defalarca), *qálibince.*

Bazı örneklerde kendisinden önce yönelme hâli ekinin geldiği ve “-e kadar” anlamı verdiği tespit edilmiştir: *begireçe, bişeneçe, çıxanaça, güneçek, qırq güneçe, omuzumaça, yiyeneçe, zamanaça.*

2.1.3.7. Vasıta Hâli Eki (-la/ -le/ -lan/ -len/ -na/ -ne/ nan/ -nen/ -dan/ -den/ -tan/ -ten/ -Tan/ -Ten/ -n/ -layın/ -leyin)

Eklendiği ismin, fiildeki oluş veya kılışta vasıta olarak kullanıldığını veya birliktelik ifade ettiğini göstermek üzere kullanılır. *İle* edatının ekleşmesiyle oluşan *-la/ -le* şekli ve bunun genişlemiş hâli olan *-lan/ -len* asli şekiller olup diğerleri çeşitli ses değişiklikleriyle ortaya çıkmıştır.

-nan/ -nen/ -dan/ -den/ -tan/ -ten/ -Tan/ -Ten şekilleri Kilis ağzında yaygın olup bütün seslerden sonra kullanılabilir: *atdan, atmañnan, bacısınnan, baldan, bennen, daraqTan, eşkisinden, gelinden güveyiyi, gözümnen, heriften, kelimesinden, külden kirecin,*

lebeniyeden, oqlavaynan, onnan, sentetikten, sudan, tekTen, tenekeden.

Birkaç örnekte *-le* vasıta hâli ekinde ünsüz değişikliğiyle *-ne* şeklinin ortaya çıktığı tespit edilmiştir: *arxadaşlarıyna, ğabığıyna, noxutna, etne, neyne, vaqtiyne, yağıyna.*

Eski Türkçede işlek kullanılan *-n* vasıta hâli eki kalıplaşmış şekilde birkaç örnekte tespit edilmiştir: *yazın, qışın.*

2.1.3.8. Yön Gösterme Eki

Eski Türkçede işlek bir hâl eki olarak kullanılan bu ek, standart Türkiye Türkçesinde kelimelerde kalıplaşmış olarak yaşamaya devam etmektedir. Kilis ağzında da bu kalıplaşmış kullanımlar bulunmaktadır: *dışarı, ora, içeri, sonra, sona, sora.*

İşaret zamirlerinin yön gösterme eki almış şekillerinin üzerine *-lıq* isimden isim yapım ekinin gelebilmesi de ekin kalıplaştığını göstermektedir: *burağa, buralıxta, şuraq, oralıqta.*

İşaret zamirlerinin yön gösterme eki almış şekillerinin bazılarında ise kalıplaşmadan ziyade çekim eki fonksiyonu devam ediyor gibi görünmektedir: *bura (buraya), şura, şöra, ora, nere.*

2.1.5. Aitlik Eki (-kı/-ki)

İçinde bulunma, aitlik ve bağlılık ifade eder. Yalın hâldeki kelimeler yanında ilgi, bulunma gibi hâl eklerinden sonra da kullanılır: *adamınki, aşşakı, beniki, gelinkini, güveykini, şonunkini, yoqardaqı.*

Bazı örneklerde ilgi hâli ekinin son ünsüzünün düşmesinden sonra da kelimeye eklendiği tespit edilmiştir: *beniki, biziki, bāzınki.*

2.1.6. Soru Eki (mı / mi/ mu/ mü)

Kilis ağzında isimlerin soru şeklinde kullanılan *i-* ek-fiili, üzerine zaman ekleri aldığında düşürülür. Aynı durum fiil çekiminde de görülür.

devrilsı gün müdü anam aqşamüstü müdü, görmez olur muyuq, qurt mudu.

2.2. FİİL ÇEKİMİ

2.2.1. ŞAHIS EKLERİ

Birinci Tip Şahıs Ekleri

Zamir kaynaklı şahıs ekleridir. Görülen geçmiş zaman, gelecek zaman (-ıci/ -ici/ -ucu/ -ücü), şart ve emir çekimi dışında bütün fiil çekimlerinde kullanılırlar. İkinci teklik ve çokluk şahsın zaman zaman nazal kullanılması dikkati çekmektedir. Standart dilde gelecek zaman eki olarak kullanılan -acak/ -ecek eki birinci tip şahıs ekleriyle kullanılırken, Kilis ağzında gelecek zaman eki olarak yaygın şekilde kullanılan -ıci/ -ici/ -ucu/ -ücü eki ikinci tip şahıs ekiyle çekimlenmektedir. Birinci tip şahıs ekleriyle çekimlenen geniş zaman, şimdiki zaman, anlatılan geçmiş zaman eklerinin birinci çokluk şahıslarında zamir kaynaklı değil iyelik kaynaklı çekimin kullanılması yöreye has bir durum olup bu özelliği bakımından Doğu Çukurova ağızlarıyla, Hatay ve Gaziantep ağızlarıyla birleşmektedir. Kilis ağzına has bir özellik de geniş zaman ikinci teklik şahıs çekiminde de iyelik kökenli şahıs ekinin kullanılmasıdır. Birinci tip şahıs eklerinin çekimi şöyledir:

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1.Şahıs	-ım/ -im/ -um/ -üm	-q/ -k/ -ıq/ -ik/ -uq/ -ük (iyelik kökenli ek)
2.Şahıs	-sın/ -sin/ -sun/ -sün	sınız/ -sınız/ -sunuz/ -siñiz/ -suñuz
	-siñ/ -siñ/ -suñ, -n/ -ñ (iyelik kökenli ek)	
3.Şahıs	-Ø	-lar / -ler

*Birinci Teklik Şahıs (-m/ -ım/ -im/ -um/ -üm):*atarım,bilmorum, içom,öldürrüm, yıqamom.

*İkinci Teklik Şahıs (-sın/ -sin/ -sun/ -sün/ -siñ/ -siñ/ -suñ/ -süñ, -n/ -ñ):*Ekin geniş zaman ikinci teklik şahıs çekiminde kullanılan -n/ -ñ şekli, zamir değil iyelik kökenlidir:atañ, qoyabilirsiñ, qoyuroñ, qurarsıñ, oqumamışsın.

*Üçüncü Teklik Şahıs (-Ø):*baxmış, egilmiy,bişer.

*Birinci Çokluk Şahıs (-q/ -k/ -ıq/ -ik/ -uq/ -ük):*Aslında iyelik kökenli ikinci tip şahıs ekleri çekiminde yer alan ve görülen geçmiş zaman ile şart çekiminde kullanılan ek, Kilis ağzında zamir kaynaklı şahıs çekiminin içine dâhil olmuştur: bişiriyoq, xazırlarıq, derik, ölürük.

*İkinci Çokluk Şahıs (-sınız/ -sınız/ -sunuz/ -siñiz/ -suñuz):*süzersiniz, döyüşorsuñuz.

*Üçüncü Çokluk Şahıs (-lar / -ler):*oturtullar, gelmişler, diylar, qollar.

İkinci Tip Şahıs Ekleri

İyelik kaynaklı şahıs ekleridir. Görülen geçmiş zaman, gelecek zaman (-ıcı/ -ici/ -ucu/ -ücü) ve şart çekiminde kullanılırlar. Çekimi şöyledir:

	<u>Teklik</u>	<u>Çokluk</u>
1.Şahıs	-m	-k/ -q/ -x
2.Şahıs	-n/ -ñ	-ñız/ -ñiz/ -ıñız/ -iñiz/ -uñuz/ -üñüz/ -ğiz
3.Şahıs	-Ø	-lar / -ler

*Birinci Teklik Şahıs (-m):*bilsem, dédim, getiricim, öldürdüm, yapmazsam.

*İkinci Teklik Şahıs (-n/-ñ):*gelediñ de görediñ, kestiñ, vérmiciñ, yapsan.

*Üçüncü Teklik Şahıs (-Ø):*acıqTı, öldürdüse.

*Birinci Çokluk Şahıs (-k/-q /-x):*acıqTıq, alışmamışık, çalıştık, doğurdusaq, ölücük.

*İkinci Çokluk Şahıs (-ñız/ -ñiz/ -ğiz/ -ıñız/ -iñiz/ -uñuz/ -üñüz):*daldıñız, düşürücüñüz, gelmiyçiñiz mi, getirmeseğiz.

*Üçüncü Çokluk Şahıs(-lar/-ler):*götürdüler, añlasalar, yıqanıcalar.

2.2.2. ŞEKİL VE ZAMAN EKLERİ

2.2.2.1. Fiillerin Basit Zaman Çekimleri

2.2.2.1.1. Zaman Ekleri

2.2.2.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman

İyelik kökenli şahıs ekleriyle çekilen bu zaman, Kilis ağzında ünlü uyumuna uyarken ünsüz uyumuna zaman zaman uymaz. Ötümsüz ünsüzlerle biten fiillere de ekin ötümlü şeklinin getirildiği dikkati

çekmektedir. İkinci şahıslardaki nazallığın tam olarak kaybolmadığı bazı örneklerde görülmektedir.

1. Teklik	-dım/ -dim/ - dım/ -dum/ - düm/ -tım/ -Tım/ -Tim/ - Tum/ -Tüm	1. Çokluk	-dıq/ -dik/ - dix/ -duq/-dük -tıq/ -tik/ - tix/ -tuk/ - tük -Tik/ -Tuq/ - Tix/ -Tük
2. Teklik	-dın/ -din/ - dun/ -dün/ -dıñ/ -diñ -Tın/ -Tin/ - Tun/ -tiñ	2. Çokluk	-dıñız/ - diniz/ -dunuz -dıñız/ - diñiz/ -duñuz
3. Teklik	-dı/ -di/ -du/ -dü -tı/ -ti/ -tu/ -tü -Tı/ -Ti/ -Tu/ -Tü	3. Çokluk	-dılar/ - diler/ -dular/ -düler -tılar/ - tiler/ -tular/ -tüler -Tılar/ - Tiler/ -Tular

*Birinci Teklik Şahıs:*alırdım, baxtım, buldum, qorqTum, yörüdüm.

*İkinci Teklik Şahıs:*aldıñ, xoş geldiñ, çıqTım, gördün, kestiñ, netTin, yolduñ.

*Üçüncü Teklik Şahıs:*ğaçTı, baxtı kine, deyişikti, doldurdu, düşTü, istemedi kine, qopTu, sıqladı.

*Birinci Çokluk Şahıs:*acıxdıx, döyüşTük, geTdik, gétTik, qoduq, unutTuq.

*İkinci Çokluk Şahıs:*daldıñız, dediniz.

*Üçüncü Çokluk Şahıs:*baxamadılar, düşTüler, qorqTular, verdiler.

Olumsuz Çekim : baxamadılar, istemedi kine, yimediñiz.

2.2.2.1.1.2. Anlatılan Geçmiş Zaman

Fiildeki hareketin geçmişte yapıldığını, bu hareketin başkasından duyulduğunu ifade eden zamandır. Ekin ünlüsü ünlü uyumuna uyar. Standart Türkiye Türkçesinden farklı olarak 3.teklik şahısta -ıq/ -ik/ -ıx/ -ük ile yapılan çekim de kullanılır. 1. Çokluk şahsın çekiminde şahıs eki olarak zamir kaynaklı değil iyelik kaynaklı ek kullanılmaktadır.

1. Teklik	-mışım/ - mişim/ - muşum	1. Çokluk	-mışık/ -mişik
2. Teklik	-mişsin/ - mişin/ - -muşun/ - mişsin/ - muşsun	2. Çokluk	----- (Metinlerde tespit edilememiştir.)
3. Teklik	-miş/ -miş/ -muş/ -müş -ıq/ -ıx/ - ik/ -ük	3. Çokluk	-mişler/ - muşlar/ -mişler/ -müşler -mişlerdir -ikler/ -ükler

Birinci Teklik Şahıs: gelmişim, gömüsum, yimemişim.

İkinci Teklik Şahıs: geliştirmişsin, göymüşun, qorqmüşsun, nētmışin.

Üçüncü Teklik Şahıs: baxmış xına, bellemiş, boşaltmış, böyütmüş, çıxmış, diyomuş; çarpıx, ğanadıq, şeydik, tutuq, vuruq.

Birinci Çokluk Şahıs: alışmamışık, géyinmişik.

İkinci Çokluk Şahıs: Metinlerde rastlanmamıştır.

Üçüncü Çokluk Şahıs: görmüşler, sormuşlar, şiklenmişler, yaşamışlar.

Olumsuz Çekim : géTmemişik, qomamışlar, oqumamışsin, yimemişim.

2.2.2.1.1.3. Şimdiki Zaman

Kilis ili ağızlarını üç temel ağız bölgesine ayıran özellik şimdiki zaman ekinin çekimidir. Bu çekime göre yörede üç farklı ağız tespit edilmiştir:

I. Tip Merkez (I)

Şimdiki zaman ekinin başındaki y ünsüzü düşmüş, II. Tip'ten farklı olarak r ünsüzü korunmuştur.

1. Teklik	-orum	1. Çokluk	-oruq
2. Teklik	-orsun	2. Çokluk	-orsuñuz
3. Teklik	-or	3. Çokluk	-orlar/ -ollar

II. Tip Musabeyli, Polateli (II, III)

Ek başındaki y sesi korunmuş, ekin sonundaki r ünsüzü ise zaman zaman düşürülmüştür (*düşüyo*). Bazı örneklerde ek ünlüsünün daraldığı tespit edilmiştir (*alyölar*). Başındaki y ünsüzü I. Tip ağız bölgesinde her zaman düşürülürken II. Tip ağız bölgesinde korunmaktadır (*öliyo*).

1. Teklik	-yom/ -om	1. Çokluk	-yoq/ -yox/ -yuruq
2. Teklik	-yon/ -oñ/-on/ -ñ/ -yun/ - yön/ -yosuñ	2. Çokluk	-yonuz/ -yunuz -yoñuz
3. Teklik	-yo / -yu/ - yö/ -yor/ -yör	3. Çokluk	-yollar/ - yölar/ -yörlar

III. Tip Elbeyli (IV)

Ekin başındaki y ünsüzü korunurken ünlüsü dar-düz ünlü hâline gelmekte ve sonundaki r ünsüzü düşürülmektedir. III. Tip ağız bölgesi Gaziantep ağızıyla benzeşmektedir (Aksoy 1945: 156).

1. Teklik	-ym/ -iym	1. Çokluk	-yik/ -yk
2. Teklik	-ysin/ -yn	2. Çokluk	... (metinlerde rastlanmadı)
3. Teklik	-y /-iy / - iy / -yi	3. Çokluk	-yler

Birinci Teklik Şahıs:

- I.Tip bilorum, dorum, döyörüm, girorum, qorqorum.
II.Tipgidiyom, götürom,istiyom, verom.
III. Tip gidiym, oturuym.

İkinci Teklik Şahıs:

- I.Tip Metinlerde tespit edilememiştir.
II.Tipcevaploñ, çekinoñ, ne doñ, gidoñ.
III. Tip biliyn mi.

Üçüncü Teklik Şahıs:

- I.Tip beyenor, debelenor,dor, gezor, gidor, iñlor, olor, nedor.
II. Tip baxıyo ki, basıyo, benziyo, biliyu, boğuluyō, diyo, gidiyu,
duruyo, göyuyo, iyi oluyu, sarılıyo, sarıyu.
III. Tip qazanıy, maraq ediy.

Birinci Çokluk Şahıs:

- I.Tip çalışoruQ
II.Tipbiliyoq, seriyoy, tanımiyox, veriyox,
yatıyoq.
III.TipMetinlerde tespit edilememiştir.

İkinci Çokluk Şahıs:

- I.Tip gezorsuñuz
II.Tipsöylemiyonuz
III.Tip Metinlerde tespit edilememiştir.

Üçüncü Çokluk Şahıs:

- I.Tip atollar, bağlollar, bozollar, çalollar,
dollar, geydirollar, şiklenollar, verollar.
II.Tipañlaşıyollar, atıyolar, dalıyollar,
demiyyollar, çaçıyolar, oturuyolar.
III.Tipalıştırıyolar,diyler.

Olumsuz Çekim

Olumlu çekim ile aynıdır. Sadece zaman ekinden önce *-ma-* / *-me-* olumsuzluk eki getirilir. I. ve II. tip ağızda hece kaynaşması sonucu olumsuzluk ekinin düz-geniş "a" ünlüsü, geniş-yuvarlak "o" sesine dönüşür.

- I.Tip bilmorum, demorum, dökorum, söylemorum,
almor, kesilmor, bilmoruK, açmollar

II. Tip bilmom, yıqamom, bilmoñ, qonuşamoñ,
utanmon mu, çıxmıyo
III. Tipegilmiy

2.2.2.1.1.4. Gelecek Zaman

Batı grubu ağızlarından Adana, Hatay, Kahramanmaraş ve Gaziantep'te yakın geleceği karşılamak üzere kullanılan *-ıcı/ -ici* eki Kilis ağzında genel gelecek zaman eki hâline gelmiştir. Ahmet Günşen (2006: 73) ekin bugün standart Türkiye Türkçesinde kullanılan *-acak/ -ecek* ekinden tamamen farklı bir ek olduğu ve *-ğuçu/ -güçi* isim-fiil ekine dayandığı görüşündedir. Batı Türkçesinde ek başındaki g sesinin düşmesiyle bugünkü şeklini almıştır. Standart Türkiye Türkçesinde kullanılan *-acak/ -ecek* eki, yörede hemen hemen hiç kullanılmaz. Metinlerde geçen birkaç örnekte standart Türkiye Türkçesinin etkisi görülmektedir.

1. Teklik	-cim/ -cim/ - ycim/ -ıcm/ - icim/ -ucum/ -ücüm	1. Çokluk	-cik/ -ıcıq/ - icik/ -ıcix/ - ucuq/ -üçük/ -ıycik/ -ycik
2. Teklik	-cıñ/ -cin/ - ıcıñ/ -ıcıñ/ - ucuñ/ -ücüñ -ıcin/ -icin/ -ucin -eceansin/ - acaxsın	2. Çokluk	-ıcıñiz/ - ücüñüz
3. Teklik	-ıcı/ -ici/ - ucu/ -ycu/ -cu -acaq/ -acax	3. Çokluk	-ıcılar/ - iciler

Birinci Teklik Şahıs: dileycim, getiricim, görücüm, napıcım, vericim, yapıcım, yiyicim.

İkinci Teklik Şahıs: annadıcıñ, dökücün, dökücüñ, göndericiñ, nediciñ, neydcin; yemiyiceksin, dağıtacaxsın.

Üçüncü Teklik Şahıs: geymiyici, getmiyici, nolucu; alacax, bağlanacaq.

Birinci Çokluk Şahıs: bölüşücü, gidicik, ölücük.

İkinci Çokluk Şahıs: düşürücüñüz, nediciñiz.

Üçüncü Çokluk Şahıs: gidiciler, geliciler, vermiyiciler.

Olumsuz Çekim : gelmiyçiñiz mi, olmuycu, vermiçiñ; yemiyeceksin.

2.2.2.1.1.5. Geniş Zaman

Standart Türkiye Türkçesi ile yapı ve fonksiyon bakımından benzerlik arzeder. Ancak özellikle ikinci teklik şahısta *-n/ -ñ/ -iñ/ -iñ/ -añ/ -eñ* yapısı oldukça yaygındır. Birinci çokluk şahısta da zamir kaynaklı şahıs eki yerine, iyelik kökenli şahıs çekiminde görülen *-k* eki kullanılır.

1.Teklik	-arım/ -erim/ -ırım/ -irim/ -urum/ -rım/ -rim/ -rum/ -rüm	1.Çokluk	-rık/ -rik/ -ruq/ -rük
2. Teklik	-n/ -ñ/ -iñ/ -iñ/ -añ/ -eñ -arsın/ -ersin/ -ırsın/ -irsin/ -ursun	2.Çokluk	-rsiñiz
3.Teklik	-ar/ -er -ır/ -ir/ -ur/ -ür	3.Çokluk	-llar/ -ller/ -rlar/ -rler

Birinci Teklik Şahıs: atarım, derim, éderim, giderim, olurum, öldürürüm, veririm.

İkinci Teklik Şahıs: axtarıñ, alıñ, atañ, bağlañ, baqañ, bişiriñ, bitiriñ, bulabiliñ mi, dağıdıñ, deñ, depeleñ, geliñ mi, götürüñ, yiñ, yuñ >áfédersin, qurutursun.

Üçüncü Teklik Şahıs: alır, baxar kine, beñzer, bişer, bişirir, dutulur, ğoyur, qazır, pusar, tumar.

Birinci Çokluk Şahıs: aqtarrıq, bişirrik, derik, götürrük, xazırlarıq, süslerik

İkinci Çokluk Şahıs: afedersiñiz

Üçüncü Çokluk Şahıs: açallar, baqallar mıdı ki, bölüşüller, çıxarıllar, déyiller, dikeller, gideller, qonuşullar, yiller

Olumsuz Çekim : Olumsuzu-*maz/ -mez* eki eki ile yapılır. Birinci teklik şahısta ekin sonundaki ünsüz düşer ve *-ma/ -me* şeklinde kullanılır. Birinci çokluk şahsın olumsuz çekiminde de zaman zaman ekin sonundaki ünsüzün düşmüş şekillerinin kullanıldığı görülür: bilmem, bulamañ, boyanmaz, binmezik, bilmezik, qomazıq, oturamazıq, şeytmezik.

2.2.2.1.2. Kip Ekleri

2.2.2.1.2.1. Emir-İstek

1. Teklik	-ım/ -im/ -ım / -um/ -üm -yım/ -yim/ -yum/ -yüm/ -ıym/ -iyim/ -iyim/ -m -am/ -em	1. Çokluk	-alım/ -elim -aq/ -ax/ -ek/ -yaq/ -yek
2. Teklik	Ø	2. Çokluk	-in/ -iñ/ -un/ -ün/ -yın/ -yin/ - yun
3. Teklik	-sın/ -sin/ -sun/ -sün -a/ -e	3. Çokluk	-sınlar/- sinler/- sunlar/-sünler -a/ -e

Birinci Teklik Şahıs: Birinci teklik şahsın emir çekiminde ünsüz ile biten fiillerden sonra *-ım/ -im/ -ım / -um*, ünlü ile biten fiillerden sonra ise *-yım/ -yim/ -yum/ -yüm* ekleri kullanılır: baqım, ne bilim, deyim, gidim, qalım, söylüyüm, verim; gidem, oturam.

İkinci Teklik Şahıs: bax, çıx, qaq, yəri

*Üçüncü Teklik Şahıs:*axsın, basmasın, düşsün, sağolsun; çatTıra, gele.

*Birinci Çokluk Şahıs:*déyelim; götürek, bişirek, ne deyek, dirik, dövüşek.

*İkinci Çokluk Şahıs:*buyrun, demeyin, yéyiñ.

*Üçüncü Çokluk Şahıs:*gitsinler, görsünler.

Olumsuz Çekim : vurmıyım, çalqanma, üzülme, gitmiye, demiyek, öptürmeyin.

2.2.2.1.2.2. Şart

1.Teklik	-sam	1.Çokluk	-saq/ -sax
2. Teklik	-san	2.Çokluk	-sanız/ -seneñiz/ -seğiz
3.Teklik	-sa/ -se	3.Çokluk	-salar

*Birinci Teklik Şahıs:*yapmazsam.

*İkinci Teklik Şahıs:*sürsene, yapsan, yazsan.

*Üçüncü Teklik Şahıs:*vursa, yoKsa.

*Birinci Çokluk Şahıs:*doğurdusaq, qaxsax.

*İkinci Çokluk Şahıs:*gelseneñiz, getirmeseğiz.

*Üçüncü Çokluk Şahıs:*añlasalar.

Olumsuz Çekim : olmasa

2.2.2.1.2.3. Gereklilik

1. Teklik	-malıyım/-meliyim	1.Çokluk	-malıyıq/-meliyik
2. Teklik	-malısın/ -melisin	2.Çokluk	...
3. Teklik	-malı/ -meli	3.Çokluk	-meliler

Birinci Teklik Şahıs: Metinlerde tespit edilememiştir.

*İkinci Teklik Şahıs:*almalısın, geymelisin.

Üçüncü Teklik Şahıs: görmeli; almaq lazım, quruması lazım; ille miryâx gerek.

Birinci Çokluk Şahıs: qalxmalıyıq, gelmeliyik, bişirmeliyik.

İkinci Çokluk Şahıs: Metinlerde tespit edilememiştir.

Üçüncü Çokluk Şahıs: yimeliler.

Olumsuz Çekim :toplamalı deyilik, tutmalı deyilik.

2.2.2.2. Fiillerin Birleşik Zaman Çekimleri

2.2.2.2.1. Hikaye

2.2.2.2.1.1. Anlatılan Geçmiş Zamanın Hikayesi

*Birinci Teklik Şahıs:*hesaplamıştım, evlenmişTim.

*Üçüncü Teklik Şahıs:*doldurmuşTu, sünnet olmuştu.

Üçüncü Çokluk Şahıs: yapıqlardı.

2.2.2.2.1.3. Gelecek Zamanın Hikayesi

İkinci Teklik Şahıs: vericidin.

*Üçüncü Teklik Şahıs:*yutucudu.

Üçüncü Çokluk Şahıs: ameliyet yapıcılarıdı.

2.2.2.2.1.4. Geniş Zamanın Hikayesi

*Birinci Teklik Şahıs:*alırdım.

*İkinci Teklik Şahıs:*utardın.

*Üçüncü Teklik Şahıs:*axardı, gelirdi.

*Birinci Çokluk Şahıs:*çimdirirdik, emziridik, yatırıldıq.

*Üçüncü Çokluk Şahıs:*atallardı, alıllardı, >âyipsinillerdi, bağlallardı, bindirillerdi, boşallardı, soqallardı, yaqallardı, yillerdı.

Olumsuz Çekimalmazdım, bulamazdıx, çekmezdim, etTirmez midim, qıymazlardı, quşanmazdı.

2.2.2.2.1.5. Şimdiki Zamanın Hikayesi

*Birinci Teklik Şahıs:*biliydim

Üçüncü Teklik Şahıs: sürordu, getmordu

Birinci Çokluk Şahıs:basorduk, bulamazdık, beklorduk; ısıtıyoduk, yatırıyor
Üçüncü Çokluk Şahıs:otutturollardı; getiriyolardı

2.2.2.2.1.6. İsteğin Hikayesi

İkinci Teklik Şahıs:gelediñ de görediñ, demiyedin

2.2.2.2.1.7. Şartın Hikayesi

Birinci Teklik Şahıs:bölsedim

Üçüncü Teklik Şahıs:baqsadı, olsadı, versedi

2.2.2.2.1.8. Gerekliliğin Hikayesi

Üçüncü Teklik Şahıs:gelmelidi

Birinci Çokluk Şahıs:çıqmalıldıq, yapmalıldıq

2.2.2.2.2. Rivayet

2.2.2.2.2.1. Gelecek Zamanın Rivayeti

Birinci Teklik Şahıs:doğurucummuş

Üçüncü Teklik Şahıs:gidicimiş

2.2.2.2.2.2. Geniş Zamanın Rivayeti

Üçüncü Teklik Şahıs:birleşmezmiş, saqlarmış, yıxılmazmış

Üçüncü Çokluk Şahıs:düğümlellermiş

2.2.2.2.2.4. Şimdiki Zamanın Rivayeti

Üçüncü Teklik Şahıs:arıyomuş, atormuş, çalormuş

2.2.2.2.2.5. Gerekliliğin Rivayeti

Üçüncü Teklik Şahıs:almalımış, beklemelimiş; bıraqmalı deyilmiş, görmeli deyilmiş

Üçüncü Çokluk Şahıs:terlemelilermiş

2.2.2.2.3. Şart

2.2.2.2.3.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şartı

Üçüncü Teklik Şahıs:öldürdüse

Birinci Çokluk Şahıs:doğurdusaq

2.2.2.2.3.2. Anlatılan Geçmiş Zamanın Şartı

Üçüncü Teklik Şahıs:nasib etmişse

2.2.2.2.3.3. Geniş Zamanın Şartı

*Birinci Teklik Şahıs:*qazanırsam, yirsem

*İkinci Teklik Şahıs:*getirirsen

*Üçüncü Teklik Şahıs:*görürse

*İkinci Çokluk Şahıs:*getirirseğiz

*Üçüncü Çokluk Şahıs:*déyirse

2.2.2.2.3.5. Şimdiki Zamanın Şartı

*İkinci Teklik Şahıs:*dinlorsañ

2.2.3. EK-FİİLİN ÇEKİMİ

2.2.3.1. Görülen Geçmiş Zaman

*Birinci Teklik Şahıs:*kimidim

*Üçüncü Teklik Şahıs:*adamıdı, bəyledi, çoqTu, deyişikti, doludu, əledi, qazadı, moderindi, motordadı, vardı, yıraqtı, yoğudu, yoxdu, yoxturdu kine

2.2.3.2. Anlatılan Geçmiş Zaman

Birinci Teklik Şahıs: delimişim

*Üçüncü Teklik Şahıs:*bişemiş, eylemiş, varmış

2.2.3.3. Geniş Zaman (Bildirme Ekleri)

Birinci Teklik Şahıs: qazasındanım, doğumluyum, xuzursuzum, zalımım

*İkinci Teklik Şahıs:*adamsın

*Üçüncü Teklik Şahıs:*caxillik var, yoqTur

*Birinci Çokluk Şahıs:*bürülüyük, çocuqlarıyıq, kilisliyik, kişiyik

2.2.3.4. Şart

*Birinci Teklik Şahıs:*nerdesem.

*İkinci Teklik Şahıs:*arvadısan.

*Üçüncü Teklik Şahıs:*varsa.

2.2.3.5. Ek-Fiilin Birleşik Çekimi

Hikaye (İsim+tur+du) :yoxturdu kine, yoqTurdu, yoqTurdu

2.2.3.6. Ek-Fiilin Olumsuz Çekimi

İsim+değil:viláyat miláyat deyil

2.2.3.7. Ek-Fiilin Zarf-Fiil Almış Kullanımı

İsim+ iken:evliken, yaşken

2.2.4. SIFAT-FİİL EKLERİ

Fiillerin sıfat şeklinde kullanılmasını sağlayan eklerdir. Bir yanlarıyla fiil, bir yanlarıyla sıfattırlar. Fiil özellikleri dolayısıyla, üzerlerinde taşıdıkları hareket ve zaman anlamlarını sıfata aktarırlar ve nesnelere hareket, zaman gibi anlamlarla geçici olarak nitelerler (Korkmaz 2003: 909).

-acaq / -ecek : bitecek, nişanlım olacaq, yatacaq, zapTedecek.

-an/ -en/ -yan / -yen : gelen, giden, isteyen, yaqışmıyan, yapana.

-ası : çnlıyasıca.

-dıq/ -dik/ -duq/ -dük/ -Tıq :Genellikle iyelik ekleri ile genişlemiş olarak kullanılır. Ekin son ünsüzü özellikle kalın ünlülü kelimelerde süreklileşip x sesine dönüşebilir: dediyim, doğduğu, olduğu, öldüyünü, yatTıqları.

-k :geçikler.

-ır/ -ir:bilir gişiler.

-maz : sığmaz.

-mış/ -miş/ -muş/ -müş : görülmüş, oqumuş, yapmış.

2.2.5. ZARF-FİİL EKLERİ

Fiillerin zarf şeklinde kullanılmasını sağlayan eklerdir. Zarf-fiiller bir yanıyla fiil, bir yanıyla zarf olan kelimelerdir. Fiil yönleriyle hareket anlamı taşırlar, zarf yönleriyle de oluş veya kılışın durum ve tarzını bildirirler (Korkmaz 2003: 983).

-a/ -e : deye deye, gele gele, xoplıya xoplıya, qaça qaça, parpazlaya parpazlaya

-anaça / -eneçe : Birleşik bir ektir. Sıfat-fiil ekinden sonra gelen yönelme hâli ve eşitlik hâli ekleri ile bir zarf-fiil ekine dönüşmüştür: bişeneçe, çıxanaça.

-arak / -arax/ -erek/ -allaq/ -ellek :
xoplayallaq, goşturaraq, saxlanarax,
oynayallaq, yeriderek

-araqTan : Birleşik bir ektir. Zarf-fiil ekinden sonra ayrılma hâli eki almıştır: olaraqTan.

-dikte/ -duqTa : Birleşik bir yapıdır. Sıfat-fiil ekinin üzerine bulunma hâli eki gelmiştir: geldikte sōna, olduqTa sonra, yédikte sōna.

-dığında/ -duğunda : Sıfat-fiil eki ile iyelik ve bulunma hâli ekinin birleşiminden oluşan birleşik bir zarf-fiildir: açıldığında, doğduğunda, kurulduğunda.

-duğu kimi/ -düyü kimi/-tığı kimi : olduğu kimi, döyüşdüyü kimi, çıqtığı kimi

-dığınnan/ -diyinnen/ -diyimnen/ -düyünnen/ -diyinne : Sıfat-fiil eki ile iyelik ve ayrılma hâli ekinin birleşiminden oluşan birleşik bir zarf-fiildir.

bıqıqladığınnan, çaldığınnan, gördüyünnen,
indiyyinne, olduğınnan

-dıqTan / -dikten/ -dükTen/ -tikTen/ -TikTen : Sıfat-fiil eki ile ayrılma hâli ekinin birleşiminden oluşan birleşik bir zarf-fiil ekdir: bişTikTen, böyüdükTen, çıqardıqTan, deyiştikTen, kesdikten, yıqadıqTan sōna.

-dı mı/ -di mi/ -du mu/ -Ti mi / -duñmu : Birleşik bir zarf-fiil ekdir. Görülen geçmiş zaman ile soru ekinin birleşiminden oluşur: bitTi mi, buldu mu, geldi mi, sıqaldı mı, yolduñ mu.

-dikçe/ -duxça/ -Tikçe/ -Tıqça : atTıqça, geşTikçe, qaranlıx olduxça.

-ı/ -i/ -Ø : alı götürür, alı qaçar, algidiyo, deyi.

-ınca/ -ince : içince, basınca.

-ıncı/ -ıncı / -inci/ -inçi : bitinçi, deyinçi, edinci, olmayınçı, toplayıncı, yeriyeinçi.

-inçik : şeyidinçik.

-ıp/ -ip/ -ib/ -ıP : alıP, geyip, gidib, paylaşıp.

-qan/ -ken/ -qa/ -ke : binerke, bölkerken, derken, dolanaqan, gelken, gelirke, gelirken, gezeken, yaparken, yapılaqa, yatarken.

-madan/ -meden : doğmadan, gétmeden, yıqamadan, yumadan.

-mazdan/ -mezden : gitmezden evel, xámile olmazdan, yürümezden.

-meziye : görmeziye

3. SONUÇ

3.1.L. Karahan'ın (1996: 117) Anadolu ağızları tasnifine göre Kilis ili ağızları Batı Grubu Ağızları içinde VII. alt grupta değerlendirilebilir.

3.2. Batı grubu ağızları içinde yer alan Gaziantep, Adıyaman, Hatay gibi ağızlarla benzer özellikler taşıyarak birlikte Suriye Türkmen Türkçesi ve Irak Türkmen Türkçesiyle de ortaklıklar göstermektedir.

3.3. Kilis ağızında vasıta hâli ekinin *-dan / -den / -nan / -nen* şekli yaygındır. *-dan/ -den* şekli Gaziantep merkez ağızında bulunmazken, Irak Türkmen Türkçesinde ve Suriye Colan Türkmenleri ağızında da görülür (Bayatlı 1996: 370, Buluç 2007: 279, Arslan-Erol 2009: 49): gelinden güveyi, heriften, lebeniyeden.

-len/ -len ekinin ses değişikliğiyle ortaya çıkmış şekli olan *-nan/ -nen* şekli ise daha çok m, n, r ünsüzlerinden sonra ve ünlülerden sonra kullanılır: bennen, gözümnen, xáyırlisinen.

3.4. I. Tip şahıs eklerinde de II. Tip şahıs eklerinde de I. çokluk şahıs için standart Türkiye Türkçesinden farklı olarak *-k/ -q/ -x* eki kullanılmaktadır: géyinmişik, çalışoruK, götürek, çalmalıyıq, çalıştıx.

3.5. Şimdiki zaman eki diğer Anadolu ağızlarında çok da rastlanmayan kullanımlarla karşımıza çıkar ve ilin ağızlarını belirlemede

önemli bir rol oynar. Kilis ili ağız bölgelerini belirleyen en temel özellik şimdiki zaman ekinin çekimidir. Üç farklı tipte şimdiki zaman kullanımı mevcuttur:

I. Tip bilorum, çalışoruK, ne dorsuñuz, çalollar.

II. Tipğaçıyolar, biliyoK, söylemiyonuz, añaşıyollar, yapıştırıyo.

III. Tip biliym.

3.6. Gelecek zaman için yaygın olarak *-ıcı/ -ici* eki kullanılır: olucum, içiricim, annadıcıñ, qaxıçım, nolucu, düşürücüñüz, geliciler.

3.7. Anlatılan geçmiş zamanın üçüncü teklik şahıstaki çekiminde için *-muş/ -miş/ -muş/ -müş* yanında *-ık/ -ik/ -ih/ -ük* ekleri de kullanılmaktadır: çarpıx, gñadıq.

3.8. Yörede “y” ünsüzü düşme eğilimi gösterdiği için özellikle ek-filin çekiminde standart Türkiye Türkçesinden farklı olarak yardımcı ünsüzü kullanılmaz: əledi, var, gelmelidi, qazadı, gün müdü, zimmetindemiş.

3.9. Kilis’in tarihi boyunca Suriye Araplarıyla iç içe bulunması sebebiyle, Kilis ağzının Arapçadan da oldukça etkilendiği, bazı ses özelliklerinden ve kelime hazinesindeki Arapça kelimelerin sayısının oldukça fazla olmasından anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- AKAR, Ali (2011). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Oğuzca Dışı Dil Öğeleri”, ICANAS 38, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara 10-15 Eylül 2007 (*Bildiri Kitabı:38. ICANAS Bildiriler/Papers: Dil bilimi, Dil Bilgisi ve Dil Eğitimi, I. Cilt*, Ankara 2011, s. 23-38)
- AKSOY, Ömer Asım(1945). *Gaziantep Ağzı I,II*, İstanbul: TDK Yayınları.
- AKSOY, Ömer Asım(1946). *Gaziantep Ağzı III* İstanbul: TDK Yayınları.
- ATASOY, Mustafa (1964). *Kilis Ağzı*, Ankara: A.Ü. DTCF: Türk Dili Mezuniyet Tezi.
- BALA, Şakir Lâçin(1965).*Gaziantep Ağzı*, Ankara: A.Ü. DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi.
- BALKANOĞLU (Necip Asım Yazıksız) (1902). “Dialecte turc de Kilis”, *Keleti Szemle III*, 261-273.
- BAYATLI, Hidayet Kemal (1996). *Irak Türkmen Türkçesi*, Ankara: TDK Yayınları.
- BULUÇ, Sadettin (2007). *Makaleler* (Haz. Zeynep Korkmaz), Ankara: TDK Yayınları.
- BULUT, Serdar (2013). “ Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İl ve İlçeler”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, 1129-1149. ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net,Doi Number :http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4358*
- BURAN, Ahmet (1992). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Üzerine Araştırmalar II (Ağızlar)*, İstanbul: Boğaziçi İlmî Araştırmalar serisi.
- BURAN, Ahmet (1993). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Dil Atlası, Parlamenter*, Yıl:2, S. 17, 25-28.
- CAFEROĞLU, Ahmet(1945). *Güney-Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar (Malatya, Elazığ, Tunceli, Gaziantep ve Maraş Vilayetleri Ağızları)*, İstanbul:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1946). “Anadolu Diyalektolojisine Dair Bir Deneme”, *Türk Dili Belleten*, S.67, 565.

- CANPOLAT, M. Salim (1965). *Kilis Ağzı*, Ankara: A.Ü. DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi.
- ÇOLAKOĞLU, Şinasi (1995). *Kilis Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayınları.
- DEMİR, Nurettin (1999). “Ağız Araştırmalarında Derleme Teknikleri”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* (9 Mayıs 1997), Ankara: TDK Yayınları. 697, s. 78- 87
- DOĞAN, Ahmet(1975). *Kilis ve Köyleri (Hasanceli, Eğrikanlı, Tahtalı, Tibil, Oylum) Ağzı*, İstanbul: İ.Ü. Türk Dili Mezuniyet Tezi.
- ERCİLASUN, A. Bican (1999).“Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* (9 Mayıs 1997) Ankara: TDK Yay. 697, s. 43- 48.
- ERİMER, Kayahan (1970). “Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*.Ankara: TDK Yay.
- EROL-ARSLAN, Hülya (2009). “Suriye Colan (Golan) Türkmenleri Ağzı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, cilt 6, sayı 4 (Aralık 2009), s. 40-63.
- EVRENSEL, Feridun (1960). *Gaziantep Ağzı*, Ankara: A.Ü. DTCF Türk Dili Mezuniyet Tezi.
- GEMALMAZ, Efrasiyap (1999). “Ağız Bilimi Araştırmalarının Gerekliliği”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni*, Ankara: TDK Yay., s.4-14.
- GÜL, Rıza (1980). *Gaziantep İli Kilis İlçesi Kuru Kastel ve Arzap Köyleri Ağız Araştırması*, İstanbul: İ.Ü.Türk Dili Mezuniyet Tezi.
- GÜL, Rıza (1993). *Kilis Merkez ve Köyleri Ağzı*, Adana: Ç.Ü. Türk Dili Yüksek Lisans Tezi.
- GÜLENSOY, Tuncer (1990). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Dil, Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografyasına Bir Bakış”, Türk Millî Bütünlüğü İçinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Sempozyumu, Erciyes Üniversitesi.
- GÜLENSOY, Tuncer (1990). “Güneydoğu Anadolu'nun Folklorik ve Etnografik Yapısı”, Tarihî, Kültürel ve Siyasî Boyutlarıyla Doğu Meselesi Sempozyumu, Ankara: Yeni Düşünce Gazetesi.

- GÜLENSOY, Tuncer (1993). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu Ağızları Üzerine Düşünceler*, Ankara:Boğaziçi Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer-ALKAYA Ercan (2003). *Türkiye Türkçesi Ağızları Bibliyografyası (2. Baskı)*, Ankara:Akçağ Yay.
- GÜLER, Metin (2012). “Türkiye’deki İl ve İlçe Ağızları Üzerine Yapılan Lisansüstü Çalışmalarla İlgili Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, 1835-1861*.ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, Doi Number :<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4052>
- GÜLSEVİN, Gürer (2004). “Türkiye’de Diyalektoloji Yayınlarında Yöntem Sorunu”, Workshop on Turkish Dialects Orient Institute, 19-20 November 2004, İstanbul.
- GÜNŞEN, Ahmet (2009), “Gaziantep Ağızının Şekil Bilgisini Belirleyen Temel Özellikler”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/3 Spring 2009, 1081-1123*. ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DoiNumber:<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.718>
- GÜRTEKİN, Ali Ertuğrul, Hasan ŞAHMARANOĞLU (1995). *Necip Asım Yazıksız (Balhasanoğlu) ve Kilis Ağızı Üzerine İncelemeler*, No 15, Ankara: Kilis Kültür Derneği Yayınları.
- KAFALI, Mustafa (1973). “Suriye Türkleri I”, *Töre Dergisi*, S. 21-22, s.30-34.
- KARAHAN, Leyla (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, Ankara: TDK Yay.
- KARAHAN, Leyla (1999).“Ağız Araştırmaları Alanında Yapılması Gereken Çalışmalar”,*Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni (9 Mayıs 1997)*, Ankara: TDK Yay. 697, s. 24- 28.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- KEÇİK, Avni (1992). *Kilis Ağızı*. Ankara: Kilis Kültür Derneği Yay.
- KİLİS VALİLİĞİ (1998). *İl Yılığ, Cumhuriyet’in 75. Yılında Kilis*, Kilis: Valilik Yayınları.
- KONYALI, İbrahim Hakkı (1968). *Abideleri ve Kitabeleri İle Kilis Tarihi*, İstanbul: Fatih Matbaası.

- KOPRAMAN, Kazım Yaşar (1989). *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurum Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2010). “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Dayandığı Temeller”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 2007/1, 87-110.
- KOYUNCUOĞLU, Yaşar (1969). *Kilis Ağzı Üzerine Bir Gramer Denemesi*, İstanbul: İ.Ü. Türk Dili Mezuniyet Tezi.
- SAĞIR, Mukim(1999).“Ağız Çalışmalarında Çevriyazı”, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni* (9 Mayıs 1997) Ankara: TDK Yay. 697, s. 126- 138.
- (TİMURTAŞ), Kilisli Kadri (1932). *Kilis Tarihi*, İstanbul: Bürhaneddin Matbaası.
- TUNCEL, Metin (2002). “Kilis” Maddesi, *İslam Ansiklopedisi cilt 26*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- TURAN, Cemal (1974). *Gaziantep Ağzı*, İstanbul: İ.Ü.Türk Dili Mezuniyet Tezi.
- UMAR, Ömer Osman (2003). *Türkiye-Suriye İlişkileri (1918-1940)*, Elazığ: Elazığ Ü, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay.
- YILDIRIM, Faruk (2002). “Türkiye Türkçesi Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği”, *Türkbilig* 2002/4, 136-153.